

УДК 821 (477)

І.В. Савченко,

кандидат філологічних наук, доцент,
(НПУ імені М.П.Драгоманова, м. Київ)

ІВАН ОГІЄНКО ЯК ДОСЛІДНИК ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ ДИМИТРІЯ РОСТОВСЬКОГО (ТУПТАЛА)

У статті йдеться про вивчення Іваном Огієнком життя і творчості одного з найвидатніших діячів української церкви XVII – XVIII ст. Димитрія Ростовського (Туптала), визначаються причини зацікавлення митрополита особою та літературним доробком Святителя.

На початку 60-х років Іван Огієнко, готуючи до видання перші три частини "Української патрології" (Вінніпег, 1965), зазначить: "Якраз тепер ми переживаємо такий час, коли на кожному кроці кидається нам у вічі, що ми всі конче потребуємо зразків, як нам належить жити, кого й що треба нам наслідувати... Таких зразків у своєму минулому Україна має повно. І це, в першу чергу, наші українські Святі та великі Отці нашої Української Церкви" [1: 16]. У цій тезі автор відверто виявив своє бажання використати власні наукові дослідження з метою суто дидактичною: формувати національно свідому особистість, яка б усвідомила велич власної нації, познайомившись із життям та діяннями світочів духу, на яких так багата українська історія. Закономірно, що в коло наукових зацікавлень Іларіона не могла не потрапити і постать Данила Туптала, більш відомого як Димитрій Ростовський. Про нього Огієнко буде писати: "Це один із тих передових українських духовних мужів, що ретельно вели вперед розвій української церкви і що позоставили плідні сліди своєї видатної праці в кожній закутані українського релігійного й культурного життя" [2: 242]. Сформувавшись як вчений у науковій школі Володимира Перетца, Огієнко працюватиме і як дослідник-медієвіст, обираючи з величезного обшару української давньої літератури постаті, які засвідчують не лише значний літературний поступ, але й патріотичну заангажованість, зацікавленість у збереженні і розвої національної православної церкви, ідеологом якої пізніше стане й Іларіон. Ім'я ростовського Святителя, автора найбільшої в історії Української Церкви антології житій святих – Четвь-Міней, вперше зустрічаємо у наукових розвідках Огієнка вже у 1912 році, коли молодий на той час вчений вперше серед українських літературознавців здійснив спробу дослідження "Руна орошеного" Димитрія Туптала [3]. Треба зауважити, що ця розвідка, присвячена творчості письменника, фактично була однією з перших, що повернула ім'я Туптала у національний літературний процес. Адже до цього часу вивченням життя і творчості митрополита Ростовського (за незначними винятками) займалася лише російська медієвістика [4], трактуючи його особистість виключно у контексті історії російської православної церкви.

На нашу думку, інтерес Огієнка до особи Данила Туптала можна пояснити не лише науковими зацікавленнями вченого. Варто, мабуть, говорити і про духовну близькість та спорідненість життєвих доль двох великих, хай і віддалених цілими епохами, діячів національної культури, про що пише і М.Тимошик [5:36]. Обоє присвячують чи не все своє свідоме життя єдиній справі: Туптало працює над Четвями, Іларіон – над перекладом Біблії. Обоє виявляють письменницький талант, уміння працювати з джерелами, врешті – надзвичайну працездатність. При цьому мета у Димитрія і Іларіона теж одна: дати своїм сучасникам і нащадкам систематизований, добре вивіреним матеріал для самовдосконалення, укріпити славу Української Церкви, довести її самодостатність і святість. Обоє працюють як педагоги: Димитрій відкриває першу у Ростові школу, Іларіон опікується університетом у Кам'янці та дбає по закордонах про справу національної освіти. Врешті, обох їх чекала однакова доля вигнанців: жити поза рідною землею і бути похованими в чужій землі.

Почуття Ростовського митрополита були добре зрозумілими Іларіонові, мабуть, тому у 1959 році у Вінніпезі, усього за один день (1 травня, на Страсну п'ятницю) [6: 143] він напише драматичну поему "На чужині" (І до сьогодні це єдиний в нашій літературі художній твір, присвячений особі Димитрія Ростовського (Туптала), про "успіння в Бозі" Святителя. За декілька хвилин до смерті Димитрій Ростовський виголошує слова, які могли б належати і самому авторові поеми:

*Все пахне рідна Україна,
До неї в снах ясна дорога:
Хоча б на день та переміна, –
Дихнуть Дніпровим вітром змога!... [6: 100].*

Авторські настрої відчуваються і у передсмертних думках Димитрія: хоч він і вмирає на чужині, всі його "думи пророчі", залишені в проповідях і книгах, понесуть в українську землю його вірні учні і послідовники.

Характеристика Іларіоном Димитрія: "Увесь час працював для самоосвіти і став одним із найкращих українських учених. І весь час був українським патріотом, піддержував волю Української церкви" [7, 270] – може з повним правом бути і самохарактеристикою дослідника.

У дослідженні, присвяченому книзі Дмитрія Ростовського "Руно орошенное", І.Огієнко зробить спробу її наукового опису, а також глибоко і науково виважено схарактеризує перший із творів молодого проповідника Чернігівського митрополитичого дому. Композиція і стилістика самої статті відверто вказує на залежність Огієнка-медієвіста від принципів і методології, виробленої Семінаром В.Перетца. Дослідник подає якнай докладнішу історію вивчення самої пам'ятки, справедливо зазначаючи, що книга "не має про себе спеціального досліджу, ... навіть не знає наукового опису тих видань, що дійшли до нас" [7: 3]. Однак, при характеристиці "Руна..." Огієнко, фактично, повторюючи своїх попередників (митрополита Євгенія, Івана Шляпкина, Євгена Петухова), зазначає, що книга Д.Туптала була видана вісім разів, і припускає при цьому неточність: книга Дмитрія під назвою "Руно орошенное" видавалася лише сім разів, а у 1677 була видана книга "Чуда Пресвятої і Преблагословенної Діви Марії, що діялися від образу її чудотворного в монастирі св. Славного Пророка Іллі Чернігівському", яку можна кваліфікувати лише як першу підготовчу редакцію "Руна..."

У своєму дослідженні І.Огієнко визначає найхарактерніші композиційні та стильові ознаки книги Д.Туптала, зосередивши увагу на її джерельній базі, проаналізувавши особливості опису самих чудес та авторських коментарів до них, а також вказавши на зв'язок із народною творчістю. Загалом же матеріали статті є серйозним підґрунтям для розгляду "Руна..." як тексту, що демонструє процес формування творчої лабораторії письменника, яка виявить себе пізніше у "Четьях-Мінеях" [8].

У шістдесятих роках ХХ ст. ім'я Дмитрія Ростовського часто зустрічається у працях Іларіона. У вже згадуваній "Українській патрології" митрополит називає його у списку 170 українських святих, встановлюючи таким чином історичну справедливість. Адже, на жаль, традиційно Святитель Дмитрій і до сьогодні кваліфікується як святий російської православної церкви, і до сьогодні залишається "зодягненим в чужу одягу" [1: 9]. Іларіон, розмірковуючи про національну заангажованість усіх українських святих, пише: "Святий Дмитрій Туптало, хоч і був Митрополитом Ростовським, виразно позостався сином українського народу аж до свого упокоєння" [1: 28]. На жаль, ця теза у Огієнка залишається без будь-якого наукового потвердження, хоча Діаріуш Дмитрія, його епістолярій, зокрема листи до Стефана Яворського, можуть надати їй серйозної наукової доказовості.

Загальну характеристику діяльності Дмитрія Ростовського, переважно як церковного діяча, подає І.Огієнко і у монографії "Українська церква за час Руїни" (Вінніпег, 1956), наголошуючи на зв'язках Святителя з митрополитом Йосипом Нелюбовичем-Тукальським, який обстоював самостійність Української Церкви, та на зусиллях Дмитрія у аспекті розбудови монастирів Чернігівщини. Саме цю сторінку життя і діяльності Туптала Огієнко трактує як приклад беззастережного служіння рідному народові та національній церкві. Справді, будучи ігуменом Максаківського, Крупицького (Батурин), Глухівського, Чернігівського, Успенського, Єлецького та Новгород-Сіверського Спаського монастирів, Дмитрій робить все для того, щоб підвищити їх економічний статус, повернути їм славу центрів національного православ'я і цим піднести у народі почиття духовності та пошани до чернецького способу життя.

Історико-літературна монографія "Святий Дмитро Туптало. Його життя і праця" (224 сторінки) вийшла друком у Вінніпезі 1960 року. Основна частина праці присвячена досить докладній біографії Святителя. Фактично це була перша в історії української літератури та Української Церкви спроба реконструкції життєвого шляху Дмитра Туптала. Відчувається, що Огієнко широко послуговувався працею чи не єдиного біографа Святителя – Івана Шляпкина – "Святой Дмитрий Ростовский и его время". Це можна пояснити суто побутовими причинами: перебуваючи на еміграції, Іларіон не мав змоги користуватися архівними матеріалами, а отже, змушений був звертатися до найавторитетнішого на той час (і до сьогодні!) видання. Однак, на противагу Шляпкину, який концентрує свою увагу на діяльності Дмитрія як Ростовського митрополита, на його протистоянні старообрядництву, Іларіон зосереджується на українському періоді життя майбутнього святого, на його участі у боротьбі за національну церкву, зокрема на стосунках з Й.Нелюбовичем-Тукальським та Л.Барановичем, багато пише про протистояння Московського патріарха Якіма і архімандрита Києво-Печерської Лаври Варлаама Ясинського у справі видання "Четьв-Міней".

Звертаючись до характеристики літературної діяльності Дмитрія, Огієнко побіжно зауважує про його ранні праці – зокрема "Руно орошенное", про його проповіді та церковно-полемічні трактати, а основну увагу зосереджує на праці над "Четьями-Мінеями". До честі дослідника слід зазначити, що ця частина його монографії є якщо і не першою, то найбільш ґрунтовною на той час спробою історико-літературного аналізу найбільшої слов'янської антології житій святих. Така авторська увага до справи всього життя Туптала пояснюється, перш за все, тим фактом, що Іларіон вважав агіографію та апологію дуже дієвим і серйозним засобом впливу на особистість, стверджуючи, що без української патрології та української апології "не буде повною й правдивою ані історія Української Православної Церкви, ані історія України взагалі" [1: 14].

Характеризуючи "Четьв-Мінеї" Дмитрія, Огієнко більш докладно зупиняється на окремих проблемах, які видавалися йому найбільш важливими для створення портрету українського святого. Зокрема, він досить докладно аналізує специфіку опрацювання Тупталом джерельного матеріалу, зазначаючи, що

основним критерієм для відбору у агіографа була їх достовірність. Абсолютно справедливо Огієнко при цьому зазначає, що Дмитрій був одним з перших українських письменників, які займалися критикою джерел [7: 280]. Також дослідник вдається до спроби аналізу мови "Четьїв" і приходять до висновку про те, що Туптало, будучи добрим стилістом, добре володіючи церковнослов'янською мовою, все ж не зміг уникнути проникнення в тексти українських слів і зворотів. На думку Огієнка, саме це й стало однією з причин заборони друкування "Четьїв" Печорською друкарнею (1745) та їх пізніших російськомовних переробок. Так "всежиттєвий труд Святителя українця Дмитрія став виходити мовою, якою він не писав і не говорив..." [7: 288].

Як уже зазначалося, монографія митрополита Іларіона про Дмитрія Ростовського стала однією із перших спроб повернути ім'я і славу цієї, без перебільшень, геніальної особистості в національній історії та літературі. Саме таку мету ставив перед собою дослідник, і саме вона виправдовує простоту, а можливо, й деяку схематичність викладу. Шукати якихось значних наукових знахідок у цьому дослідженні - занадто безнадійна справа. Думається, автор і не передбачав дати вичерпну інформацію про Святителя та здійснити якнайглибший аналіз його творчого доробку. Важливо те, що він спробував нагадати своїм сучасникам і нащадкам про великого українця Дмитрія Туптала, викликати інтерес до нього як до однієї з найвеличніших постатей нашої національної історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Іларіон, митрополит. Українська патрологія. - Ч.І-ІІІ. - Вінніпег, 1965. - 164 с.
2. Огієнко І. Святий Дмитрій Туптало // Митрополит Іларіон (Іван Огієнко). Життєписи великих українців. - К., 1999. - С. 242-351.
3. Огієнко І. "Руно орошенное" святого Дмитрія Ростовського // Университетские известия. - К., 1912.
4. Святий Дмитрій, митрополит Ростовский. - М., 1849. - 203 с.; Шляпкин Й. Святой Дмитрій Ростовский и его время (1651-1709). - СПб., 1891. - 460 с.; Попов М, Святитель Дмитрій Ростовский и его труды. - СПб, 1910. - 350 с.
5. Тимошик М. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження // Митрополит Іларіон (Іван Огієнко). Життєписи великих українців. - К., 1999. - С.7-61.
6. Іларіон, митрополит. На чужині // Іларіон, митрополит. Вікові наші рани: Драматичні поеми. - Вінніпег, 1960. - С.89-143.
7. Огієнко І "Руно орошенное" св. Дмитрія Ростовського. - Кам'янець-Подільський, 1920. - 8с.
8. Савченко І. "Руно орошенное" Дмитрія Туптала: до проблеми формування творчої лабораторії письменника. // Сучасний погляд на літературу: Зб. наук. праць. - Вил. І. - К., 1999. - С.8-13.

Матеріал надійшов до редакції 6.11.2001 р.

И. В. Савченко. Иван Огиенко как исследователь жизни и творчества Дмитрия Ростовского (Туптала)

Статья посвящена вопросу изучения Иваном Огиенком жизни и творчества одного из известных деятелей украинской церкви XVII– XVIII в. Дмитрия Ростовского (Туптала), определяются причины заинтересованности митрополита личностью и литературными трудами Святителя.

Savchenko I. V. Ivan Ogiyenko as a researcher of the life and works of Dimitry Rostovsky (Tuptalo)

The article deals with Ivan Ogiyenko's study of the life and works of Dimitry Rostovsky (Tuptalo) and defines the reasons of Metropolitan's interest in the personality and literary heritage of the Sanctificator.

Міністерство освіти і науки України

ВІСНИК

ЖИТОМИРСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 9

Житомир - 2002

Видається за рішенням Вченої ради Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка від 24 грудня 2001 року (протокол № 5).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: професор І.М. Кучерук
Відповідальний редактор: доктор філологічних наук, професор Д.І. Квеселевич
Заступник відповідального редактора: доктор педагогічних наук, професор О.А. Дубасенюк
Відповідальний секретар: Т.О. Шевчук

Члени редколегії:

доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України І.А. Акімов,
доктор біологічних наук, професор О.М. Арсан,
доктор психологічних наук, професор, академік АПН України І.Д. Бех,
доктор філологічних наук, професор П.В. Білоус,
доктор біологічних наук, професор М.Й. Довгілевич,
доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України В.Г. Долін,
доктор педагогічних наук, професор А.В. Іванченко,
доктор біологічних наук, професор М.Ф. Ковтун,
доктор філологічних наук, професор А.Е. Левицький,
доктор педагогічних наук, професор М.В. Левківський,
доктор біологічних наук, професор П.В. Литвак,
доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України В.І. Монченко,
доктор філологічних наук, професор Л.О. Пономаренко,
доктор педагогічних наук, професор Л.П. Пуховська,
доктор сільськогосподарських наук В.М. Сабодаш,
доктор біологічних наук, професор А.П. Стадниченко,
доктор педагогічних наук, професор С.Я. Харченко,
доктор філологічних наук, професор О.С. Чирков,
доктор біологічних наук, професор В.П. Шарпило,
доктор історичних наук, професор О.М.Швидак,
доктор філософських наук, професор С.П. Щерба.

Свідоцтво Міністерства інформації України **КВ № 3638** від 21.01.1999 р.

Наукове періодичне видання

ВІСНИК ЖИТОМИРСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 9, 2002 р.

Редактор Климова К.Я.
Макетування: Зарицька О.Л.

Підписано до друку 15.01.2002 р. Формат 60x90/8. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 24,27. Обл.-вид. арк. 28,25. Тираж 300. Замовлення 10.

Редакційно-видавничий відділ

Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка

Україна, 10008, м. Житомир, вул. В. Бердичівська, 40. тел. 37-40-42, 37-35-10

© Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2002

ЗМІСТ

Педагогічні науки	3
<i>М.В. Левківський. Відповідальність у гуманістично-християнському вимірі.....</i>	<i>3</i>
<i>М.С. Тимошик. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) і сучасна Україна.....</i>	<i>6</i>
<i>А.А. Сбруєва. Діалектика локального і глобального у поглядах І. Огієнка на освіту і виховання.....</i>	<i>9</i>
<i>Н.П. Дічек. Етика національної свідомості Івана Огієнка.....</i>	<i>12</i>
<i>В.П. Ляхоцький. Редакційно-видавнича діяльність Івана Огієнка.....</i>	<i>15</i>
<i>О.М. Завальнюк. Концептуальні підходи І.І. Огієнка до університетського будівництва в Україні (1918-1920 рр.).....</i>	<i>18</i>
<i>М.Ю. Костриця. Краєзнавчі студії в епістолярній спадщині І.І. Огієнка.....</i>	<i>21</i>
<i>Л.В. Артемова. Відродження освітянських пріоритетів України у працях Івана Огієнка.....</i>	<i>24</i>
<i>Тимофій Міненко. Відродження української автокефальної православної церкви (концепція архієпископа Іларіона).....</i>	<i>27</i>
<i>Ж.М. Володченко. І.І. Огієнко про систему шкільної освіти в брусилівському церковному братстві (XVIII -XIX ст.).....</i>	<i>29</i>
<i>Є.І. Сохацька. Іван Огієнко – будівничий нації (за матеріалами "Нашої культури").....</i>	<i>32</i>
<i>О.М. Борейко. Громадські товариства на Волині: становлення та напрямки діяльності.....</i>	<i>35</i>
<i>І.В. Савченко. Іван Огієнко як дослідник життя та творчості Димитрія Ростовського (Туптала).....</i>	<i>38</i>
<i>Н.М. Бовсунівська. Житомиричина - батьківщина геніального І. Огієнка.....</i>	<i>41</i>
<i>Л.О. Хомич. Реалізація ідей І.Огієнка у змісті курсу "Теорія та історія педагогіки".....</i>	<i>44</i>
<i>В.М. Єремєєва. Проблема особистісно орієнтованої підготовки вчителя у педагогічній спадщині І. Огієнка.....</i>	<i>46</i>
<i>М.А. Федорова. Культура поведінки дітей: ретроспектива дослідження.....</i>	<i>49</i>
<i>О.О. Максимова. Іван Огієнко та ідея досягнення успіху дітьми.....</i>	<i>53</i>
<i>Н.Ю. Рудницька. І. Огієнко і шкільне краєзнавство Волині.....</i>	<i>57</i>
<i>І.Д. Бех. Особистість у духовно-ціннісному вимірі.....</i>	<i>60</i>
<i>М.М. Заброцький. Іван Огієнко та проблеми педагогічної психології.....</i>	<i>63</i>
<i>О.В. Вознюк. Екологічна відповідальність як головна мета особистості, що розвивається.....</i>	<i>66</i>
<i>В.І. Тернопільська. Ідея відповідальності особистості у гуманітарних науках.....</i>	<i>69</i>
<i>С.М. Максимець. Соціально-психологічний тренінг як спосіб оптимізації морального розвитку учнівської молоді.....</i>	<i>73</i>
<i>М.В. Костюченко. Культура міжособистісних взаємин сучасного юнацтва: підходи до розуміння.....</i>	<i>76</i>
<i>Л.М. Король, Н.В. Яцюк. Розвиток самостійності школярів.....</i>	<i>79</i>
<i>Т.С. Пінчук, Г.М. Дегтяренко. Велет української національної науки і культури.....</i>	<i>81</i>
<i>К.Я. Климова. Тернистими шляхами до словесної майстерності.....</i>	<i>84</i>
<i>А.М. Василенко. Концептосистема міфологічних поглядів Івана Огієнка: інтепретація пантеону та пандемоніуму давньоукраїнської міфопоетики.....</i>	<i>88</i>
<i>Н.К. Місяць. І. Огієнко і національно-мовні проблеми.....</i>	<i>91</i>
<i>О.А. Кучерук. "Дохристиянські вірування українського народу" І.Огієнка як джерело вивчення духовної культури українців.....</i>	<i>94</i>
<i>І.В. Голубовська. Письменниця про себе: "Автобіографія" Наталени Королевої.....</i>	<i>98</i>
<i>О.І. Скоробагатська. І.І. Огієнко про просвітницькі погляди В.В. Капніста.....</i>	<i>101</i>
<i>Т.М. Казаченко. Назви узористих тканін (на матерьяле усходнепалескіх гаворак).....</i>	<i>104</i>
<i>К.І. Чорна. Іван Огієнко і сучасні пріоритети громадянського виховання підростаючого покоління.....</i>	<i>106</i>
<i>В.Ф. Мішкурова, М.І. Пащенко, Д.І. Пащенко. Іван Огієнко про гуманізацію навчально-виховного процесу.....</i>	<i>109</i>
<i>О.Л. Шевнюк. Ідеї І.Огієнка у контексті сучасної культурологічної освіти.....</i>	<i>113</i>
<i>О.А. Дубасенюк. Реалізація ідей І.Огієнка у процесі підготовки майбутнього вчителя до виховної роботи.....</i>	<i>116</i>
<i>О.Є. Антонова. Професійна підготовка педагогічно обдарованої молоді у контексті ідей І.Огієнка.....</i>	<i>120</i>
<i>І.О. Кучинська. Шляхи виховання духовних цінностей особистості у творчій спадщині Івана Огієнка.....</i>	<i>123</i>
<i>О.Л. Шквир. Педагогічні погляди І.І.Огієнка в контексті національного виховання.....</i>	<i>126</i>
<i>С.С. Вітвицька. Культура педагога.....</i>	<i>129</i>
<i>Н.А. Басюк. Іван Огієнко і виховання почуття відповідальності у дітей.....</i>	<i>132</i>
<i>І.В. Сипченко. До проблеми формування досвіду художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя музики.....</i>	<i>135</i>
<i>М.П. Лещенко. Педагогічні ідеї Івана Огієнка і сучасна школа (на прикладі школи "Чарівний світ").....</i>	<i>138</i>

І.М. Шоробура. Педагогічні ідеї І. Огієнка та підготовка майбутніх вчителів	140
З.В. Резніченко. Використання поглядів Івана Огієнка на педагогічний потенціал народного декоративно-ужиткового мистецтва у професійній підготовці вчителя початкових класів.....	143
Р.Г. Новгородський. Проблема соціалізації особистості в контексті педагогічної спадщини Івана Огієнка	145
О.Є. Мисечко. Вклад І.Огієнка в утвердження цінностей громадянського виховання.....	148
Т.В. Семенюк. І. Огієнко та сучасна школа.....	151
С.С. Вітвицька, О.С. Березюк, З.А. Осадча. Проблеми національного виховання у педагогічній спадщині І. Огієнка.....	154
О.М. Дідух. Педагогічні праці І. Огієнка у сучасному аспекті вивчення проблеми духовно-морального виховання підлітків.	157
Л.В. Лохвицька. Ідея національного виховання дітей І. Огієнка	160
А.С. Дем'янчук, Т.І. Пагула. Погляди І. Огієнка на вищу освіту і сьогодення.....	163
Р.Р. Петронговський. Структура патріотизму старшокласників.....	165
Н.А. Сейко. Сутність та можливості корекції девіантної поведінки дитини в контексті християнської моделі моральності	168
А.В. Іванченко. І.І. Огієнко і проблема екологічного виховання учнівської молоді	172
К.Г. Дорошенко. Ідеал виховання – гуманістичний.....	175
Н.М. Бісик. Іван Огієнко і культура поведінки підлітків.....	178
Т.О. Грищенко. Іван Огієнко та формування мовленнєвої культури майбутнього вчителя.....	183
О.І. Мельничук. Іван Огієнко і культура поведінки майбутніх робітників.....	186
Н.Г. Сидорчук. Самоосвітня діяльність як фактор становлення особистості Івана Огієнка	189
Т.П. Москвіна, В.В. Кудряшова, Т.С. Гужанова. Гуманістичне спрямування педагогічної спадщини І. Огієнка	192
С.Л. Яценко. Учитель як суб'єкт навчально-виховного процесу в системі особистісно-орієнтованого навчання	195
Барбара Сітарска. Система оцінювання ефективності навчання студентів.....	198
О.А. Мирошніченко. Зміст та структура поняття "соціально-значущі якості особистості".....	200
І.В. Літяга. Деякі аспекти проблеми спілкування у підлітковому віці	203
М.В. Левківський, В.І. Тернопільська. Соціальна відповідальність шкільного юнацтва: новітні технології формування	206
Г.В. Підлужна. І.Огієнко про методіку формування читацьких навичок молодших школярів	210
Л.В. Корінна. Виховання громадянськості старшокласників	213
О.В. Глліна. Культура мовлення майбутніх вчителів як передумова оволодіння ними педагогічними організаторськими вміннями	216
В.П. Вовк. Використання спадщини І. Огієнка в підготовці учителів до роботи із соціально занедбанними дітьми.....	219
В.А. Ковальчук. Актуальність провідних ідей І. Огієнка у проблемі формування професійної компетентності майбутнього вчителя	222